

КАК СЕ СТАВА ПИСАТЕЛ?
ГЕОРГИ РАКОВСКИ И ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ.
РАЗЛИЧНИТЕ СТРАТЕГИИ НА АВТОРЕПРЕЗЕНТАЦИЯ

Даниел Асенов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

HOW TO BECOME A WRITER?
GEORGI RAKOVSKI AND PETKO SLAVEYKOV.
THE DIFFERENT STRATEGIES OF AUTOREPRESENTATION

Daniel Asenov
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

The aim of this paper is to throw a new light over the oeuvres of Georgi Rakovski and Petko Slaveykov who are among the first during the Bulgarian Renaissance, and who begin to bring diversity into their writing. It is somewhat hard to specify the nature of Bulgarian Renaissance literature, but this paper will not delve too much into this problem. The two authors whose works are the main objects of this study have left a body of autobiographical pieces that can hardly be called literature. However, one can find in them various auto-representative strategies, which discuss the very being of the writer at that time. The current paper will look at the different discourses and literary approaches that Rakovski and Slaveykov use in these pieces, and will attempt to clarify whether anyone of them can be considered to be the first modern writer of the Bulgarian Renaissance.

Keywords: Autobiography, Bulgarian Renaissance, writer, modern, auto representative strategies

В съвременното осмисляне на образа на Георги Сава Раковски ние си представяме фигурата на един от големите възрожденски революционери, но много рядко сред неговите дейности открояваме писателските му прояви. За това заслуга има и самият Раковски. А всъщност той е бил всестранно развита личност – публицист, поет, прозаик, езиковед, етнолог, етнограф, фолклорист, историограф. В образа му се преплитат ренесансовото и просвещенското, които хвърлят светлина и върху цялата епоха на Възраждането. Защо обаче именно това бледнее пред образа на бунтовника и идеолога на високите възрожденски идеали от последните две десетилетия на тази епоха? Ходът на Историята предопределя отговора на този въпрос –

Раковски сам решава да бъде запомнен като герой за национално освобождение и бунтар чрез словото си, а не чрез него да се заяви като „извлекател на квинтесенции“ (както се описва друга велика ренесансова личност 300 години преди него). На другия полюс е ситуиран Петко Славейков. Днес свързваме автоските му изяви преди всичко с няколко произведения и песни на патриотична тематика от рода на „Татковина“. Но паметта за Славейков далеч не се изчерпва само с това – той е изключително активен в много сфери на социално-политическия и културния живот както през Възраждането, така и в годините след Освобождението. Основните му инструменти са неговите вестници („Гайда“, 1863 – 1867; „Македония“, 1866 – 1872; „Звънчатий глумчо“, 1873; „Шутош“, 1873 – 1874) и списания („Смесна китка“, 1852; „Ружица“ и „Пчелица“, 1871), чиито програми обхващат от сатира и политика до въпроса за мястото на жената и на детето в обществото. Славейков обаче съвсем преднамерено се лишава от патоса на автогероизирането в своя творчески път и представя себе си в измеренията на ежедневноното чрез множество смешни, нелепи, дори позорни лични случки, които не се свени да разкрие пред хората, защото именно те са го направили такъв, какъвто го знаем и днес – най-вече „списател“. Той не е извлякъл някаква квинтесенция, но в по-тесен аспект е направил нещо много по-значимо – дефинирал е писането като автономен занаят.

Както описва във фейлетона си „История Медникарова. Как се калих за писател“, публикуван в „Цариградски вестник“ през зимата на 1858 г., писателският занаят за малко е щял да му убегне. Младият тогава 30-годишен Славейков пише в писмо до издателя на вестника как е бил възпрепятстван от задължението си да събира новини за вестника и загатва да разкаже историята на своите патила. Писмото обаче е кратко и след един абзац достига до заключение, за което можем да съдим, че съдържа есенцията на целия Славейков творчески път:

Стори добро, господине мой, отдели ми едно кюшенце във вестника да сместя нещо от теглилата си за това име, преди да захвана да ти изпровождам новини¹ (ПС/PS1).

Още тук авторът се отказва от Историята като дискурс на предаване на информация и сякаш трансгресивно потъпква нейния авторитет². Конкретното „раждане“ на писателя Славейков е разказано чрез похвата на алегорията в следващия откъс, където проследяваме как

¹ Славейков/Slaveykov 1973: 78.

² Раковски/Rakovski 2002.

чорбаджии преследват Медникаров (един от творческите псевдоними на Петко Славейков тогава, произлязъл от краткия период, в който е бил казанджия). Докато бяга, той среща по пътя си овчаря Лило. Дватамата провеждат кратък разговор за това каква е същността на писателя, като интересно е появяването на фигурата на попа (която ще се превърне в пословичен обект на Славейковата сатира). Докато се крие в храстите и трепери от страх (след като отново е бил открит), Медникаров споделя как „сърцето му е изскочило“ и „душа не е останала в него“³ (ПС/PS1), преди да засегне същността на писателя, питайки се дали всички те са такива пълзливци. Някъде в този момент може би той самият достига до съзнанието за бъдещето си поприще. Останал без сърце и душа, сред празнота, Писателят „се ражда“ от нищото и се изправя пред единствения друг обект около него – гарвана (алегория за Турция, която ще видим у Раковски⁴). Самият Славейков едва ли е очаквал колко прав ще се окаже Лило, когато по-рано го пита каква е същността на писателя и дали той не се занимава с кози. Ключът към този въпрос отново намираме в алегорията – появата на нов овчар (Славейков), който със своята гега (писателския занаят) ще дисциплинира и ще води стадото (българския народ) към правилния път.

Търновлията започва своето осъзнато писателско битуване с издаването на първия си собствен вестник – в. „Гайда“, излизащ в периода 1863 – 1867. В своята статия-фейлетон с характер на автобиографичен очерк „Гайдуничка. Как съм станал гайдар“ той разказва как се е стигнало до появата на вестника. Отново имаме пълно дистанциране от героическото. Като че ли четем един и същи разказ – за теглилата на героя – с леки промени в сюжета (Раковски/Rakovski 2002). В текста Славейков разказва за времето, когато е бил даскал и как въпреки чуждите опити да се откаже, успява много години да се задържи в тази работа, преди постепенно да се превърне в излишен, тъй като българите „отидоха много напред“⁵ (ПС/PS1), ръководени от гръцките владици, а и най-вече защото „му се е изкривил врата“⁶ (ПС/PS1). Алегорията отново прозира в този израз, който оформя неговата изключителна антигръцка реторика, звучаща паралелно с пласта на повествованието. Отново виждаме как „разрешаването“ на конфликта се случва в една обстановка далеч от мярата на епическото, а веднага след нея идва същинската развръзка и „раждането“ на гайдаря – на

³ Славейков/Slaveykov 1973: 82.

⁴ Раковски/Rakovski 1983: 40 – 41.

⁵ Славейков/Slaveykov 1973: 90.

⁶ Славейков/Slaveykov 1973: 90 – 91.

мегдана. В момента, в който вижда, че гайдарят по ирония на съдбата също е „кривошиев“, го осенява златното хрумване да последва неговия пример. За избора си авторът ще каже:

*Не било тъй на стола да седиш и да махаш крака, то иска да надуваш мешницата, че да ти изскачат очите на четири, ама какво да сторя друго гечим не остана.*⁷ (ПС1/PS1).

В тези редове от финала на статията алегоричният похват отново е умело използван – както по-горе бе подчертано, тази статия описва появата на в. „Гайда“ и „раждането“ на публициста Славейков. Като такъв той задължително трябва да борави, разпространява, пропагандира дори чрез словото и всяка възможност за подкопаване на чуждото влияние да бъде максимално изстискана („то иска да надуваш мешницата, че да ти изскачат очите на четири“). И няма как да бъде иначе, защото „друго гечим не остана“.

В едни от последните автобиографични откъслечи, „Епизодът. Предговор“ и „Епизодът. Положението ми“, публикувани през 1885 г. в *Периодическо списание*, поетът обръща поглед назад, за да разкаже своята версия за това как е протекъл животът му. По негови думи това до голяма степен се дължи на опита му като казанджия, който по-подробно е описан в неговите спомени. В „Положението ми“ имаме поредния битов разказ за един непрокопсан даскал, който заради своите антигръцки убеждения и проблеми с местния владика е прокуден от работата си и не му се дава възможност да я практикува. Самият битов дискурс е още по-засилен в случая, защото в бележки под линия ни е разказана друга история, свързана с даскалуването. Поинтересен с оглед на темата обаче е текстът, който предхожда „Положението ми“. В предговора към „Епизодът“ виждаме един поинтимен Петко Славейков. Тук имаме критическо разсъждение в изповедна форма (засвидетелствано от изричните обръщения към читателите си на няколко места в текста) за същността на писателя, коренно различаващо се от онова „събеседване“ с овчаря Лило. Нещо повече – повдигната е темата за свободата на словото. „Новата мода поети-патоци“⁸ (ПС2/PS2) са подложени на ирония и сарказъм заради своите „поетически волности“ и осъждането от тяхна страна на писателския талант на Славейков, както и за това, че писал само някакви „худородни разкази“⁹ (ПС2/PS2). Макар да е бил ревностен апологет

⁷ Славейков/Slaveykov 1973: 99.

⁸ Славейков/Slaveykov 1979: 49.

⁹ Славейков/Slaveykov 1979: 47.

на всичко българско и народно, Славейков отдава тези негативни черти у своите опоненти на народопсихологията, представена чрез събираните от него години наред пословици и поговорки. Той, както и много други по неговото време, не е имал възможността да се изучи да стане писател, да „чиракува“ в този занаят, но именно чираклъкът в казанджийското му битуване го е калил да стане писател и да се бори с метежите и да плаща цената и на този избор. Като се лишава вече от алегорията, тук вече директно заявява и изразява своята апология на българското по отношение на правото на свобода, като призовава читателите си да бъдат себе си и да не се срамуват от произхода и социалния си статус, категорично отхвърляйки героичния мотив (който ще е основополагащ при Раковски).

Парадоксално е как човек, който се занимава с изнамиране и съхраняване на пословици, поговорки и песни, интересуващ се от българския фолклор и култура, познаващ отлично Библията (той пръв я превежда на новобългарски), издател и редактор на няколко вестника, поет, по-късно и политик, владеещ няколко езика, свободолюбив – не показва самочувствие, че може да бъде един от лидерите и наистина герой на своето отечество. Въпреки това, той никога не изневерява на себе си и не се лишава от капчица самоирония. Ето как звучи заветът на писателя – в същинското значение на тази дума – към бъдещите поколения:

Творец ли си, каквото ще правиш, прави си го самостоятелно и независимо от чуждите мнения. Не се лъжи да мислиш, че ако попиташ някого, ще можеш да го направиш по-добре и по-хубаво от каквото сам ще си го направиш, или ако слушаш тогоз и оногоз, че ще бъдеш угоден даже и на самите тия, които слушаш¹⁰ (ПС2/PS2).

Вероятно „раждането“ на първия български пълноценен и осъзнат писател може и да не се бе случило, както самият той загатва във финала на „Положението ми“, а преди това в същия текст недвусмислено изразява с отсичането на фразата „Защо ми са (книгите, бел. моя, Д. А.), като няма от тях прокопсия!“. Дали е бил прав, или не, на този въпрос отговор дава Историята, която той така и не пожелава да му бъде опора в прозата, а в края на творческия си път категорично я отхвърля. Медникаров в крайна сметка не прибъгва, за разлика от много свои съвременници, до това да „сезира“ Историята за своя случай – самата Тя се „самосезира“, за да може на Нейните страници да се появи името на този социокултурен възрожденски феномен.

¹⁰ Славейков/Slaveykov 1979: 51.

Георги Раковски, от друга страна, има по-романтични отношения с Историята. Във всеки един свой текст той опитва различни авторепрезентативни стратегии в дискурса на героическото, чрез които се опитва да стане част от социокултурния и литературния живот тогава. В един момент решава, че ще изостави това, защото иска да бъде запомнен като герой, а не като писател. За него всеки езиков акт и жест е политически, чрез него призовава за социална активност, съборност и заедност. Политическото се базира на различни символи, които могат да бъдат национални (колективни), но могат да съдържат напрежение между локално и транскултурно, национално и наднационално.

Предисторията на неповинния българин е описана много подробно в едноименното произведение¹¹, в което авторепрезентативността е силно застъпена. То е важно, защото най-много се доближава до еквивалента тук за „раждането“ на писателя Раковски. След като се завръща от Франция, той и баща му Стойко са оклеветени в заговор и склоняване към бунтовнически идеи, за което са хвърлени в тъмница и преминават през цяла България, преди да се озоват накрая в Цариград. Това са своеобразните „патила“ и „теглила“ при Раковски, които обаче коренно се различават от Славейковите. Докато тези при търновлията бяха от чисто битово-психологично естество, тези на котелчанина са както на психическо равнище, така и на физическо, а и дори екзистенциално, защото е нарушено правото на свобода. Раковски се калява в тъмницата и сякаш тук се „ражда“ героят, който ще бъде възпят в цялата му последвала писателска дейност, а не бива да се забравя и как точно той и баща му успяват да намерят начин да се измъкнат – чрез писма и дописки от вестници, уличаващи османските власти и чорбаджиите в измама, т.е. епистоларният елемент отново навежда към перото, което може би е било орисано да бъде главният инструмент на бъдещия революционер и национален идеолог.

Този дискурс ще бъде предпочетен и в автобиографичното писмо до Иван Иванов. Там Раковски накратко ни разказва как се е измъкнал с баща си от тъмницата и последвалата му адвокатска кариера в Цариград, на която се решава, за да може да следи по-отблизо какво се случва с българите и като цяло с политиката в Османската империя, както и последвалото съдействие на Русия по време на Кримската война. На нея Раковски залага големи надежди, че ще завърши положително за българите, но накрая остава разочарован от отстъплението на руснаците. И тук между редовете се забелязва развитието на бъдещия

¹¹ Раковски/Rakovski 1983: 49 – 77.

идеолог за национално обединение и как линията върви от герой към писател, а не обратното. Това се потвърждава във втората половина на писмото, където се описва осъзнатата книжовна и просветителска дейност в посока към изпълнение на неговия мащабен план.

Последните му два прозаически текста – „Съдържание на житието ми“ и „Житие Г. С. Раковскаго. Написано от него самаго (1866)“ е трябвало да бъдат големият му белетристичен завет. Не успява да го завърши, тъй като по това време здравето му е влошено и година по-късно туберкулозата го покосява. „Съдържанието“ се състои от 78 точки, някои от които засягат събития и случки, които преди това не са били споменати или коментирани, а „Житието“ започва с увод, където ясно е изтъкнато каква е мотивацията за подобен текст:

Никога не бих се осъдил на такова едно нещо, ако описаните ми дела не биха имали една твърде тясна свързка с отъчството ми...¹² (ГР/GR).

С тези си думи Раковски сам като че ли потвърждава, че никога не би станал писател, ако делото и животът му не са били толкова обвързани с България. Категорично е заявен историзмът като наративен похват на текстуално и метатекстуално ниво – между редовете четем неговия стремеж за вечно битуване в Историята, която той издига в апотеоз, за да могат думите му не само да бъдат чути – а да отекват в Нея. Подобно на неговото етнографско „ръководство“¹³, този увод сякаш е замислен като „ръководство“ по родолюбие – всяка жертва и всяко страдание са безусловно мотивирани, когато са в името на отечеството, а накрая с ултимативен тон авторът ще затвори композиционната рамка, отсичайки, че който обича истински своето отечество, ще пожертва всичко за него, че дори и „самият си живот“¹⁴ (ГР/GR). Макар че Ботев ще го напише ясно и отчетливо в безсмъртната си балада няколко години по-късно, Раковски пръв ще постави равенство между свободата и смъртта в борбата за национално освобождение.

В последвалите глави от „Житието“ се събират някои от водещите символни категории на поета, като особено важна фигура е тази на Боян Мага, един от синовете на цар Симеон. Освен митологична фигура, обвита в много мистерии, той представлява за Раковски висо-

¹² Раковски/Rakovski 1983: 88.

¹³ Вж. Раковскаго, Г. С. Показалець, или ржководство какъ да са изисквжтъ и издиржтъ най стари чърти нашего бытия, љзыка, народопоколѣνια, стараго ни правления, славнаго ни прошествиа и проч. Одесса. Типографіи П. Францова. 1859.

¹⁴ Раковски/Rakovski 1983: 89.

ката войнска чест. „Сродяването“, по избор, с него е жест на голямо самочувствие и е симптоматична проява на склонността му към аутомитологизация. В писанията му за живота на българите в кърджалийските времена откриваме приликата на Раковски със Славейков по отношение на оценката му спрямо образа на традиционния българин. Раковски го определя като „невеж“, поради което той просто не е имал съзнанието да се извиси и да си отвоюва свободата от отслабената империя. Лайтмотивът на цялото му дело – помненето на историята – не е бил налице у тези хора – те не помнят историята си и не знаят какво означават думите „отечество“ и „народност“. Той отдава този робски статут на гръцката асимилация, като дори стига дотам да каже, че българинът е бил упоен от „омаятелната билка на гръколудия“¹⁵ (ГР/GR).

Както заявява в съдържанието, борбата трябва да е открита и да бъде „чрез пресата и сабята“¹⁶ (ГР/GR) – за него йерархия между език и дело няма, поставен е знак за равнопоставеност. Писателското начало не може да съществува, ако го няма историзма и високия многолик патос на героичното, представен чрез различните митологеми и мистификации. Неговата романтична, интимна любов може да бъде единствено към родината, това е т.нар. естествен нагон, който събира в една спойка просвещенските и романтическите идеали на неговото време, а в този си последен текст революционерът подпечатва своя завет, посредством който успява също, съзнателно търсейки го, да си гарантира безсмъртие в Историята:

*Любовта към отъчството превъзходи сичките световни добрини и тя е най-утешителната мисъл за човека на тойзи свят*¹⁷ (ГР/GR).

И Георги Раковски, и Петко Славейков не създават един интегрален автобиографичен текст, а различни откъслечни произведения. Да се реконструира някакъв цялостен замисъл на текстово равнище и при двамата е невъзможно, макар че при първия сплавта може би е по-втвърдена, отколкото при втория. Налице са две коренно противоположни авторепрезентативни стратегии, между които въпреки това могат да се набележат допирни точки. Тематично погледнато, Славейков е този, който повече уплътнява със съдържание представата за писател, той пръв извлича толкова много от есенцията на този „зана-

¹⁵ Раковски/Rakovski 1983: 91.

¹⁶ Раковски/Rakovski 1983: 87.

¹⁷ Раковски/Rakovski 1983: 88.

ят“, както го назовава сам, защото твори в много повече художествени и публицистични жанрове. У Славейков повече е заложено просвещенското. Раковски, от друга страна, вероятно не би могъл да си и представи да прави нещо, което да не е обвързано с мисълта за България. За него литературата е поредното занимание, средство, което дискурсивно движи и насочва към голямата любов-мечта за освобождение. У Раковски е разпознаваемо повече ренесансовото като проявление. И някъде там, между ренесансовия полимат и просвещенския мислител, се ражда модерният български писател.

БИБЛИОГРАФИЯ

Ракъовски/Rakyovski 2002: Ракъовски, Ц. „Онези думи“. Поглъщането на историята. (Автобиографичните откъслечи на Петко Славейков). // *Литернет*, 09.04.2003, № 4 (41), <https://liternet.bg/publish4/crakiovski/prslaveikov.htm>, 15.01.2022. [Rakyovski, Ts. “Onezi dumi”. Poglashtaneto na istoriyata. (Avtobiografichnite otkasletsi na Petko Slaveykov). // *LiterNet*, 09.04.2003, № 4 (41), <https://liternet.bg/publish4/crakiovski/prslaveikov.htm>, 15.01.2022.]

ИЗТОЧНИЦИ

ГР/GR: Г. Раковски *Съчинения в четири тома. I том. Проза. Поезия*. София: Български писател, 1983. [G. Rakovski. *Sachineniya v chetiri toma. I tom. Proza. Poeziya*. Sofia: Balgarski pisatel, 1983.]

ПС/PS1: П. Славейков. *Съчинения. Пълно събрание. Том четвърти. Хумор и сатира*. София: БАН, 1973. [P. Slaveykov. *Sachineniya. Palno sabranie. Tom chetvarti. Humor i satira*. Sofia: BAN, 1973.]

ПС/PS2: П. Славейков. *Съчинения в осем тома. Том трети. Автобиографични творби, биографии и исторически очерци*. София: Български писател, 1979. [P. Slaveykov. *Sachineniya v osem toma. Tom tretii. Avtobiografichni tvorbi, biografii i istoricheski ochertsii*. Sofia: Balgarski pisatel, 1979.]